In test pits 1 and 2 (Fig 1) and at many places in the monitored trench, a 15–25 cm thick, mixed 19th–20th-century cultural layer with isolated finds was recorded. In test pit 3 and in the nearby segment of the ditch, a roughly 2,75 m wide and 70 cm deep storage pit created in the 19th century was recorded under the turf and the roughly 20 cm thick, mixed 19th–20th-century cultural layer. It contained 17th/18th–early 19th-century finds: sherds of household pottery (Fig. 2), metal artefacts (Fig. 3), glass shards, charcoal, animal bones, and the rubble from a conjectured clay oven.

Monika Dubinskaitė,
Ramūnas Šmigelskas

Kalvarijos sinagogų kompleksas

Saugomoje Kalvarijos sinagogų komplekso teritorijoje iki šių dienų yra išlikusios dvi sinagogos (vasarinė ir žieminė) ir Talmudo mokykla – rabino namas. Kompleksas įkurtas atokiau nuo miestelio centrinės dalies. Tai vienintelis iki mūsų dienų išlikęs 3 pastatų kompleksas su 200 metų formavimosi istorija. Pastatai išsidėstę 50,15 arų sklype, kuris XIX a. buvo apjuostas metaline tvora su mūriniais stulpais. Kalvarijoje žydai ėmė kurtis nuo XVIII a., kai karalius Augustas II 1713 m. Kalvarijos žydų kahalui suteikė privilegiją užsiimti įvairiais verslais bei amatais. Taip pat jiems leista pasistatyti sinagogą. Tuo metu Kalvarijoje gyveno daug žydų, todėl miestas dar vadintas „Žydų Kalvarija“. Tiksliai nežinoma, kada buvo pastatyta pirmoji mūrinė sinagoga Kalvarijoje, tačiau manoma, kad tai turėjo įvykti XVIII a. II pusėje.

1857 m. architektas Leopoldas Salkovskis atliko dviejų tuo metu bendruomenei priklausiusių pastatų – vasarinės sinagogos ir mokyklos – architektūrinius matavimus. XX a. pradžioje sinagoga buvo rekonstruota, nugriautos prie šonų prisišliejusios moterų galerijos ir V priestatas. Po šios rekonstrukcijos pastatas beveik nesikeitė, bet ir nebuvo tvarkomas, todėl mūsų dienas pasiekė ypač prastos būklės. Jis yra kompaktinio tūrio, stačiakampio plano, dviejų aukštų.

Ankstesni archeologiniai tyrimai Kalvarijos sinagogų komplekse vyko 2002 m. Tada T. Poška žvalgė 200 m^2 plotą, iškasdamas gruntą iš rūsio sinagogų komplekso trečiame pastate. Kultūrinio sluoksnio ir radinių neaptikta.

2015 m. buvo rengiamas vasarinės sinagogos ir Talmudo mokyklos pastatų tvarkybos projektas. Rengiant projektą atlikti žvalgomieji tyrimai, kurių metu ištirti keturi 1x1 m ir vienas 3x0,5 m dydžio šurfas. Vienas šurfas tirtas prie Talmudo mokyklos, du – prie vasarinės sinagogos, dar du – vasarinės sinagogos viduje. Archeologinių tyrimų tikslas buvo ne tik nustatyti, ar tiriamose vietose yra archeologiškai vertingas kultūrinis sluoksnis, bet ir įvertinti pastatų pamatų, esančių po žeme, būklę, nustatyti buvusį vasarinės sinagogos grindų lygį ir aptikti buvusios galerijos pamatus ties jos pastato Š ir V dalimis.

Šurfas 1 tirtas prie Talmudo mokyklos ŠV sienos, 1 m į Š nuo įėjimo į pastatą. Tyrimų metu nustatyta, kad Talmudo mokyklos pamatai įgilinti apie 1 m nuo dabartinio žemės paviršiaus. Prie Talmudo mokyklos fiksuotas archeologiškai vertingas XVIII a. datuojamas kultūrinio sluoksnio horizontas su žiestos keramikos radiniais.

Likę šurfai tirti prie vasarinės sinagogos ir jos viduje. ***Šurfas 2*** tirtas prie vasarinės sinagogos ŠR sienos. Archeologiškai vertingo kultū-

rinio sluoksnio ir radinių neaptikta. Vasarinės sinagogos pamatai 80 cm gylyje išplatėja, o iš viso jie įgilinti 1,2 m nuo dabartinio žemės paviršiaus.

Šurfas 3 tirtas ties sinagogos Š kampu. Tyrimų plotas orientuotas statmenai sinagogos ŠR sienai. Šiuo šurfu siekta surasti buvusio priestato – galerijos pamatus. Tirtas 3x0,5 m dydžio šurfas matuotas 3 m atstumu nuo pastato Š kampo. Tyrimų metu buvusios vasarinės sinagogos galerijos pamatų aptikti nepavyko, bet teritorijoje fiksuotas gana storas stambių griuvenų sluoksnis be radinių. Tikėtina, kad galerijos pamatai buvo nuardyti, o statybinės medžiagos panaudotos kitų pastatų statybai ar rekonstruojant sinagogą.

Šurfai 4 ir 5 tirti sinagogos viduje (1 pav.). Vienas jų tirtas prie bimos kolonos, kurios pamatas mūrytas taip, kad 3 kartus išplatėja ir yra įleistas į 1,1 m gylį nuo dabartinio žemės paviršiaus. Kitas šurfas tirtas prie balkono kolonos, kurios pamatas taip pat įgilintas 1,1 m nuo dabartinio žemės paviršiaus.

Pagal atliktus archeologinius tyrimus spėjama, kad sinagogos viduje grindų lygis buvęs apie 60 cm giliau dabartinio žemės paviršiaus. Viršutinius sluoksnius sudaro griuvenos, susidariusios įkritus stogui. Grindys galėjusios būti medinės, nes tarp griuvenų prie kolonos rasta medžio atplaišų.

The Kalvarija Synagogue Complex

Two synagogues (summer and winter) and a Talmud Torah school–rabbi's house have survived to this day on the protected grounds of the Kalvarija Synagogue. The first masonry synagogue was erected in Kalvarija in the second half of the 18th century.

In 2015, a field evaluation (four 1x1 m and one 3x0.5 m test pits) was conducted near the Summer Synagogue and the Talmud Torah school building (Fig. 1). The goal was to determine the depth of the foundations of these two buildings and the former level of the synagogue's floor. A second goal was to discover the foundation of the synagogue's former wing–gallery. An 18th-century cultural layer was recorded near the school building. The synagogue's foundation goes down 1.1 m below the present ground's surface. The level of the building's

1 pav. Vasarinės sinagogos vidus, išlikusios dvi bimos kolonos, antrame plane matomas balkonas. R. Šmigelsko nuotr.

Fig. 1. Inside the Summer Synagogue, the two surviving columns from the bimah [Torah reader's platform], the balcony being visible in the background

floor used to be about 60 cm below the present ground's surface.

The foundation of the Summer Synagogue's gallery was not discovered, but a fairly thick layer of coarse rubble without any finds was recorded on the grounds. It is likely that its foundation was completely destroyed.

Monika Dubinskaitė,
Ramūnas Šmigelskas

Trakų kenesa

Karaimų maldos namai – kenesa, yra Trakų senamiesčio ŠV dalyje, nedidelio aptverto sklypo Karaimų g. 30 gilumoje. Pirmoji kenesa Trakuose buvo pastatyta XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje. Ji vėliau buvo perstatyta toje pačioje vietoje, kur stovi ir dabar. Visais laikais pastatas buvo medinis. Pirmoji kenesa sudegė per miesto gaisrą XVI a. pradžioje. 1533 m. pastatas atstatytas. Per 1654–1667 m. ATR ir Maskvos didžiosios kunigaikštystės karą pastatas vėl buvo sugriautas. Pagal 1665 m. ATR valdovo Jono Kazimiero privilegiją kenesa vėl atstatyta. Šalia jos veikė ir karaimų mokykla. Kenesa dar kartą sudegė per 1794 m. miesto gaisrą ir 1812 m., kai ją sudegino prancūzų kariai. XIX a. pradžioje kenesą siekta atstatyti kaip mūrinį pastatą, tačiau negavus tam lėšų ji buvo atstatyta medinė. Dabartinis pastatas pastatytas apie 1825 m. istorizmo stiliumi. Kenesa rekonstruota 1894 m., nutinkuojant ją iš lauko ir iš vidaus, o ant stogo iškeliant bokštelį-žibintą. 1903–1904 m. pastatas remontuotas. 1894–1904 m. rekonstrukcijos ir remonto darbai buvo vykdomi karaimų dvasininko Felikso Maleckio iniciatyva, prie šių darbų taip pat prisidėjo inžinierius ir architektas Michailas Prozovas. Pastato tūris yra artimas kvadratui, kompaktiškas, vieno aukšto, su dviaukšte ŠV dalimi ir pastoge. Nuo 1992 m. Trakų kenesa įregistruota NKVR. 1997 m. pastatas restauruotas.

Iki šiol archeologiniai tyrimai šiame sklype nevykdyti. 2015 m. rengiant kenesos pastato tvarkybos projektą buvo atlikti žvalgomieji tyrimai, kurių metu ištirti du 1x1 m ir vienas 1x0,8 m dydžio šurfas. Siekiant įvertinti jų būklę, jie tirti prie pastato pamatų.

Trakų kenesos pamatai įleisti į 30–60 cm gylį nuo dabartinio žemės paviršiaus. Pamatai mūryti iš neskaldytų lauko akmenų, kurie tarpusavyje surišti biriu kalkiniu skiediniu.

Tyrimų metu nustatyta, kad teritorijoje aplink kenesą yra susidaręs 30–160 cm storio kultūrinis sluoksnis su XVI–XVII a. radiniais. Ryškesnis kultūrinis sluoksnis fiksuotas prie kenesos PV sienos, šurfe 3. Šioje vietoje pastato pamatai įgilinti apie 40 cm nuo dabartinio žemės paviršiaus. Panašiai iki šio gylio fiksuo-

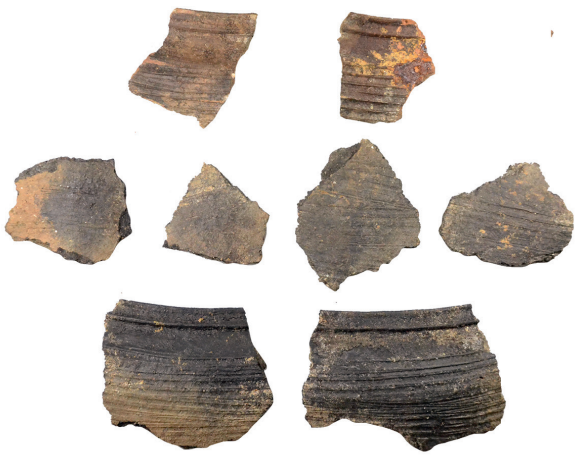

1 pav. Prie Trakų kenesos rastos keramikos šukės. M. Dubinskaitės nuotr.

Fig. 1. Potsherds discovered near the Trakai Kenesa